

СОЦІАЛЬНО-АНТРОПОЛОГІЧНІ КОЛІЗІЇ ІСНУВАННЯ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова.
ORCID: 0000-0003-0046-8458

Анотація. У статті проводиться соціально-філософське дослідження колізії у відношеннях універсального існування людського світобуття та «одномірності» окремої людини з точки зору теоретико-методологічної проблематики сучасності. Можемо визначити три методологічні напрями сучасної специфіки соціально-антропологічного виміру пізнання – це системний підхід, структуралізм і структурно-функціональний аналіз, та зазначити, що соціальна антропологія концентрує свою увагу на соціобіологічних, загальнолюдських, культурно-антропологічних та особистісних аспектах людини, взятих в її історико-соціальної плінності і світоглядній системі архетипів.

Ключові слова: людина, суспільство, антропоцентризм, соціальна антропологія, культурна антропологія, соціальне пізнання, універсальність існування людини.

Вступ

«Захоплення» суспільного життя всієї світової спільноти з боку COVID-19 другий рік вимагає від людства не тільки колосального зосередження матеріальних, фінансових і медико-санітарних ресурсів, а й осмислення нової реальності існування людини у світі. Специфіка соціальної антропології полягає в тому, що вона вивчає людину не тільки як біологічний вид, в організмі якого відбуваються різноманітні фізіологічні процеси, а з погляду універсального місця людини у світовому бутті. Філософія взагалі неможлива без антропологічного аспекту, який визначає історично-географічне значення освоєння світу людиною та найбільш гострі проблеми суспільного життя сьогодення. Як підкреслюють у своїй роботі вітчизняні філософи Л. Дротянко та С. Ягодзінський: «Найбільш негативний аспект принципу толерантності у стосунках між країнами Євросоюзу виявився під час пандемії у зв'язку з розповсюдженням COVID-19. ... Відбулося не просто закриття кордонів між європейськими країнами, а й посилилося негативне ставлення до жителів Італії, Іспанії, Португалії та інших країн-членів Євросоюзу. Пандемія стала тим викликом, з яким Євросоюз не справився» (Дротянко, Ягодзінський, 2020: 18).

Проблеми біосоціального існування людини в сучасній філософії аналізує специфічний напрямок, що має назву «соціальна антропологія», у межах якого історично стикалися інтереси марксизму, позитивізму, екзистенціальної та релігійної філософії. Наприклад, ні речі навколишнього світу, ні тваринний світ не можуть нічого підказати про людину, через що, на думку екзистенціалістів, людину можна визначити, тільки спираючись на мить людського існування. М. Гайдеггер вважає, що сутність людини співпадає з людським існуванням, а щоб уявити собі Життя людини, необхідно побачити, як вона живе саме в цей Момент. Момент - це єдина реальність, реальність у собі, в житті душі, тому, зазначає Ж.-П. Сартр, людське існування передує сутності людини. Такі погляди наполягають на повній релятивності визначень людини, які не виключають «божественного провидіння» чи визначають пріоритетом «інтереси суспільства», але вимагають обмеження суджень стосовно людини тільки буттям тут і тепер. Такий підхід дає змогу продемонструвати такі тези: якщо людина є «образом Божим», розумною і працюючою істотою, то вона водночас однаковою мірою руйнує результати своєї діяльності та природне довкілля. У свою чергу, А. Камю пише про те, що людина є абсурдною істотою, і це все, що можна про неї сказати.

Більше того, людський початок, відзначав К. Ясперс, криється у невідомому минулому, а майбутнє - теж невідоме, тому визначення людини постають придатними тільки для даної ситуації у світовому бутті.

Отже, унікальність людини полягає в тому, що ми не можемо розглядати її тільки як біологічний організм серед світу живих істот. А у її зв'язках з іншою людиною та довкіллям, вона постає істотою загадковою і такою, що складність проблеми її пізнання вимагає особливої методології дослідження. Разом із тим, у науковому підході було сформульовано головну тезу про те, що людина, як і весь людський рід, походить із числа ссавців, яка виготовляє знаряддя праці та не може існувати поза суспільством. Її сутність розкривається у процесі колективної взаємодії та заради продовження існування людського роду. Тому, тільки вступаючи у зв'язки із собі подібними, людина має шанс зрозуміти сенс своєї присутності в світі та сформувати правила взаємодії з природно-речовим довкіллям, яке забезпечує її життєвий простір.

Соціально-антропологічний вимір забезпечує інтегрування наукових надбань етнографії, філософії господарювання, теорії економічного мислення, наукового маркетингу та інших дисциплін, які у своїй взаємодії стають ефективним інструментом модернізації соціальної політики кожної країни у глобальній системі координат із будівництва добробуту світової спільноти. Остання є одним з інструментів генерування і практичного використання наукових знань. Її пізнавальна концепція сприятиме розумінню остаточно невизначених механізмів перетворень у політиці та економіці різних націй та народів. Більше того, через продукування сучасних соціально-антропологічних знань, інтегрування їх в освітньо-виробничу практику створюється нова якість формування економіки знань світового масштабу. Тому актуальність обраної нами тематики є безперечною.

Мета дослідження

Метою дослідження нашої публікації ми визначили соціально-антропологічний вимір універсальності людського існування на основі визнання загальнолюдських цінностей у глобальній системі координат сучасності.

Методологія дослідження

Методологія дослідження була визначена матеріалами історико-соціологічного, філософсько-антропологічного та соціально-філософського напрямку, а базовими ми визнали культурно-історичний, структурно-функціональний, порівняльний та типологічний методи.

Погоджуючись із позицією, що соціально-антропо-логічне знання займає унікальне положення в системі гумантарних дисциплін, зверталася увага на такі аналітичні твори зарубіжних та вітчизняних науковців, які започатковують розгляд зазначеного феномену з точки зору співвідношення «традиційного» та «сучасного», загальнопланетарної тенденції суспільного поступу і зростання впливу локальних цивілізацій на сучасні трансформаційні зрушення.

Результати

У ХХ ст. в межах європейської науки така галузь дослідження як «етнологія» поступово набуває значення «соціальної антропології» (social anthropology). Сам термін був уведений до постійного наукового вжитку відомим дослідником Дж. Фрезером з моменту відкриття кафедри соціальної антропології в Ліверпульському університеті у 1908 р. (Аверкиев, 1979: 6). Однією з головних соціально-антропологічних колізій дотепер залишається філософська проблематика універсальності існування людського світобуття та «одномірності» окремої людини. Родове існування людини означає, що народжується вона одна, але для роду. Відповідно, живе у родовій спільноті та помирає знову сама, поступаючись місцем для новонароджених у роді. Більше того, людини народжується, маючи певний набір природних задатків, внаслідок чого вона є здатною до певних форм діяльності, що виключає можливість діяти у всіх інших напрямках. Така ситуація підтверджує тезу про те, що кожна людина стверджує себе і визначається у роді за принципом обміну діяльністю. Унаслідок цього вона набуває родову універсальність, яка проявляється у різноманітності життєдіяльності людства: «дослідження в галузі стародавньої історії людства засвідчують, що при множині поверхневих відмінностей перші грубі філософські системи, створені людським розумом, є схожими у своїх суттєвих рисах» (Фрезер, 1998: 8).

Нагадаємо, що думка про людську універсальність виникає разом із появою знання, а її втілення проявилось в архетипі Мікрокосму. Спочатку цей архетип пояснював причетність людини до всіх стихій та елементів природного довілля. Але в сучасній філософії його зміст істотно розширився, бо людина стала розглядатись і як соціальний Мікрокосм. На цій основі сформувалась думка К. Маркса про те, що природознавчі і суспільні науки повинні об'єднатися в єдину науку про людину, яка має розкривати людську універсальність. Остання виявляє себе тільки у відношеннях до світу, що утворюють архетипи способу буття людського роду. Повсякденне ж існування кожної людини є однобічним і «одномірним», тому людина так чи інакше протягом життя обмежує свої здібності, бо діє так, як змушують її обставини й умови. Основними обмежувачими факторами постають переважно професія та сімейно-родинні чинники: професія нав'язує людині певне коло одноманітних та життєвих цінностей, а сімейно-родинні чинники суттєво впливають на розуміння тих цінностей і тим самим на ставлення до світу.

Свого часу І. Кант стверджував, що «всі досягнення культури, які слугують школою для людини, мають на меті використовувати у житті надбані знання та навички. Але найголовніший предмет у світі, до якого ці здобутки можуть бути застосовані, – це людина, оскільки вона для себе є остаточною ціллю. – Відповідно, знання родових ознак людей як земних істот, обдарованих

розумом, особливо заслуговують назви світоведення, не дивлячись на те, що людина є тільки частиною земних створінь» (Кант, 1999: 131). Практичного змісту положення німецької класичної філософії набувають у творах К. Маркса і Ф. Енгельса завдяки обґрунтуванню можливості подолання людської однобічності в ідеалі всебічно розвиненої особи, коли вона втілює в собі фізичну і духовну досконалість та живе вільно серед вільних людей. Людина здобуває добробут і розвиває себе тим, що має можливість братися за ту роботу, до якої у неї є здібності (Маркс, Енгельс, 1967).

Проте інші філософські напрямки, особливо екзистенціалізм, наполягають на неможливості реалізації марксистського розуміння універсальності людини у час промислово-урбанізованої цивілізації, де панує тип масового потоково-конвеєрного виробництва, який потребує вузькоспеціалізованого «масового» працівника. З одного боку, негативними наслідками такої суспільної діяльності «масової» людини є стандартизовані підходи до різних сфер її життя, а з іншого боку, саме внаслідок таких процесів людство загалом змогло відкрити для себе і освоїти нові пласти невідомого знання, зробивши їх повсякденністю. Можливості технологій інформаційної епохи, космічний туризм, доступ до масового споживання інтелектуальних і культурних ресурсів тощо свідчать не тільки про сучасний поступ культури, але й про те, що цей поступ досягається внаслідок стандартизації і примітивізації однобічної «масової» людини. Сучасна людина виховується у «масових» дитячих закладах, вчиться у «масовій» школі, здобуває «масову» професію, є «масовим» телеглядачем та ін.

Отже, родова людська універсальність здобувається в системі сучасної цивілізації завдяки своєрідній «технізації» буття людських одиниць. На думку А. Швейцера, людина вже часто не має більше нічого свого, навіть відчуває страх, що від неї може вимагатися щось своє. Оскільки природа людського роду, проявляючись у суперечностях родової універсальності та однобічності людського життя, не є тождною, то завжди постає вічне питання про своє майбутнє існування, адже минуле – це світ реалізованих і втрачених можливостей, а перспектива є завжди невідомим світом, не дивлячись на сучасні методики прогнозування у різних сферах людської діяльності.

Футурологічний аспект властивий усім провідним напрямкам сучасної філософії, хоч відповіді на питання про перспективи людини даються різні. Тому проблема колективного розуму та ефективної організації суспільного життя сьогодні особливо загострюється, бо скрізь у світі спостерігається тиск на нервово-фізіологічну будову людського організму. До цього приводить інтенсифікація праці та нервово-психологічне перенавантаження людини, забруднене навколишнє середовище, зростання та поява маси різних захворювань, у тому числі COVID-19. Все це призводить до зростання великої кількості людей з обмеженими можливостями, через що суспільство має постійно покращувати можливості системи соціального захисту своїх громадян. Одночасно повинні розгортатися і програми з підтримки медико-оздоровчих, фізкультурно-спортивних закладів, інститутів екологічної й технологічної безпеки тощо. Проте загалом проблема суто антропологічного функціонування людини залишається, з погляду сучасних філософських систем, досить складною, що загострює постановку питання про сенс людського існування.

Крім того, сьогодні посилюються тенденції ускладнення глобалізаційних процесів, тому «можна стверджувати, що пандемія COVID-19 стала каталізатором біфуркаційного вибуху, який змінив вектори цивілізаційного розвитку. Пандемія коронавірусу виступила яскравим індикатором перевірки політичних і національних еліт і, передусім, того, наскільки вони переймаються розвитком власного суспільства... Це також означає, що пріоритети та цілі сталого розвитку, які були розроблені, у першу чергу, на соціо-гуманітарних засадах, в умовах зміни знаку глобальної інтеграції з плюса на мінус, також потребують перегляду з урахуванням цих нових факторів» (Клешня, 2020: 38).

Така певна безпорадність глобального світу перед загрозами розповсюдження COVID-19 загострює трагічність почуття людиною свого світобуття, переживання зв'язку зі світом, що проявляється на чуттєво-емоційному рівні як самопочування, задоволення, байдужість чи незадоволення світом і життям. Соціальне життя людини сьогодні включає гострі чуттєво-емоційні переживання та актуальні інтелектуальні спроби визначення його як індивідуально-особистої складової буття, що має певні властивості і можливості. Останні дозволяють людині сподіватися на формування раціональних засад визначення свого майбутнього. Важливим стає активний пошук людиною міри взаємодії зі світом заради осягнення сенсу буття. Таке межове балансування має забезпечити позитивний сенс існування.

Визначення людини як істоти, що виготовляє знаряддя праці та живе в суспільстві, передбачає, що вона – істота біосоціальна. Біологічна необхідність проявляється як потреби людського організму, які спираються на інстинкт життя. Фактично зазначена думка не заперечується жодною течією сучасної філософії, хоч і висловлюється вона не однаково. Голод і любов, писав український філософ-реаліст І. Франко, правлять світом. Разом із тим, біологічні потреби людини завжди мають обмежений характер, тому проблема голоду та забезпечення людей необхідними засобами існування, як свідчить сучасний досвід багатьох країн, може бути вирішена.

Отже, можемо стверджувати, що, залишаючись базовою умовою людського існування, дія біологічної необхідності набуває нових форм свого прояву в умовах глобальних змін. Коли йде мова про біологічну необхідність людського життя, то маємо на увазі певне теоретичне конструювання біологічного в людині, як об'єкту вивчення. Засобом конкретизації біологічного тут виступає культурне середовище. Воно не може замінити фізіологічні процеси в людині, але актуалізує їхнє значення у вирішенні, у першу чергу, морально-етичних питань. Голод може спонукати як до злочину, так і до потреби у продуктивній праці, а вибір людини буде залежати від соціокультурного вибору пріоритетів у своєму житті.

Якщо біологічна необхідність існування людини носить вроджений характер і принципово не може бути зміненою, то суспільна необхідність освоюється людиною протягом всього життя і має свої особливості. Зокрема, суспільна необхідність постає як така світова даність і аспект родового існування людини, долучитися до якої можна тільки через освоєння форм національної та світової культури завдяки мові, засвоєнню сенсів життєво-побутової символіки, різновидів діяльності тощо. Суспільна необхідність не є «надбудовою» над біологічним аспектом родового буття людини, вона є її органічною

складовою, яка забезпечує гармонію у необхідності спілкування та згуртування людей у громади.

Отже, суспільна необхідність в родовому бутті людини проявляється як потреба в людях, як «любов», що об'єднує людей у суспільне ціле. Голод же роз'єднує людей, а тому економіко-господарські проблеми життєзабезпечення люди ніколи не змогли б вирішувати поодиночі. Саме суспільна необхідність, потреба і турбота про інших людей, як про себе, є специфічною ознакою людського роду, в якому одночасно діє і біологічна необхідність. Остання вимагає від людини бажання і волю, а суспільна необхідність – бути вільною.

Дослідження соціальної антропології стверджують неможливість економіки, мови, культури, змін, властивих спільноті поколінь без відповідної території поселення. Відштовхуючись від свого центру світу і створюючи свою оригінальну часово-просторову структуру світу, люди у раціональний спосіб упорядковують усе матеріально існуюче у світі. Тому Вітчизна, а не економіка як така, є конкретною основою життя спільноти. Завдяки творчості людей соціокультурна значущість Вітчизни зростає, а її збереження стає нормою поведінки кожного члена спільноти. Тому світорозуміння людини в системі норм соціальної пам'яті або генетичного коду визначається історією свого краю, яку утворюють як реальні, так і релігійні та міфологічні події, праця пращурів, власна участь у господарсько-економічному бутті суспільства.

Складність теоретико-методологічного вирішення сформульованих проблем полягає в тому, що спроба вирішення всієї багатогранності проблем людського існування, спираючись виключно на принципи сучасної моделі «Ното есопомікус», основу якої складає цільова раціональна дія людини, яка відповідає принципу корисності та економії зусиль, є неможливою. Суто економічні моделі вимагають наявності грошей як загального еквівалента цінності різних предметів на ринку. Проте історична відсутність такого еквівалента в більшості «ринків» традиційних суспільств призводить до того, що істинність економічних теорій ранніх періодів неможливо перевірити і за допомогою методів економічного аналізу. Тому єдиним способом є звернення наукових досліджень спочатку у сферу релігійних, а потім соціально-філософських принципів і методів, які, на жаль, неможливо остаточно перевірити. За таких умов, погляди на життєустрій народів, їхній соціально-антропологічний характер, де світ розглядається як мовне буття людського роду, фіксує невизначеність його соціальних відносин, проблемність матеріально-предметного існування. Тим самим забезпечує визнання світу на принципах субстанціонального плюралізму, його відкритість до перетворень та зрушень у будь-яких сферах життя людини. Необхідно звернути увагу на те, що поняття «економія зусиль» визначили першими не економісти, а соціологи та антропологи, тому економісти історично користуються широким термінологічним спектром соціально-філософських наук.

Отже, реальне предметне поле існування спільноти завжди представлене організацією проживання, фізично даним поселенням людей. Водночас, воно стає штучною соціокультурною організацією, яка визначає спільний час і простір життя, визначає способи та здійснює освоєння, привласнення і використання природного довкілля. Тобто вона створює світ у вигляді олюдненої частки планетарної дійсності. Як бачимо, питання єдності та багатоваріантності соціально-економічного буття людства має

дуже глибоке коріння та дві протилежні тенденції до формування його засад: або розвиток людських спільнот базується на схожих загальних принципах і тоді відмінності в їхньому розвитку зводяться до рівня розвитку аналогічних соціальних інститутів; або кожне суспільство розвивається в неповторних умовах і формує унікальний тандем соціальних інститутів, більшість з яких не відповідає сучасним формам і спроба замінити їх на інститути начебто більш прогресивні загрожує спільноті занепадом її соціально-економічного життя.

Обговорення

В останні роки XIX ст. антропологія стрімко змінювалася. Складалася певна система знань, яка базувалася на значному обсязі матеріалу, формувалися новітні на той час моделі теоретичних обґрунтувань, з'являлися стандартні методики польових досліджень. До того ж антропологія починає регулярно викладатися у навчальних закладах. Відбувається процес громадського визнання антропологічної науки, та, відповідно, виділяються матеріальні ресурси для системи досліджень. Головною причиною таких зрушень була, у першу чергу, економічна зацікавленість капіталу та державних управлінців колоніями, тому що знання про культуру, у рамках якої окремою сферою дослідження стає економіко-господарська культура різних народів, починають впливати на рівень капіталістичних прибутків.

З'являється література, яка присвячується соціально-господарським відносинам у доіндустріальних суспільствах. Саме вони стають основою сучасної соціальної антропології. Найбільш відомими авторами зазначеного періоду були Е. Хан, Ф. Шомло, М. Шмідт, Б. Малиновський, А. Редкліф-Браун, Е. Дюркгейм тощо. Наприклад, А. Редкліф-Браун спочатку використовував термін «культура», але поступово змінює його на більш точне визначення у вигляді «соціальної структури» або «соціальної системи». Він пише: «Науки про культуру не може бути; можна вивчати культуру лише як характерну рису соціальної системи. Тому, якщо ви прагнете мати науку, то це повинна бути наука про соціальні системи» (Radcliff-Brown, 1958: 86).

У свою чергу, головною помилкою класичної школи антропології, на думку Е. Сепира, був погляд на первісну людину як на свого роду попередній тип стосовно до культурного людства. Тому головним орієнтиром його дослідження стає часова послідовність, а не терміни культури, які розгорталися перед дослідниками, або урахування обставин навколишнього середовища. Сучасна антропологічна перспектива має менш формалістичний характер і може використовувати матеріали соціальної антропології, в яких представлені змістовні моделі і механізми соціальної поведінки для знаходження точок дотику між первісно суспільними та сучасними поліваріантними формами соціальної організації. Подальший аналіз співвідношення антропологічного і соціологічного підходів проблематики універсального існування людини призводить до формування таких методологічних тенденцій, як: 1) реальність паралельного соціального розвитку або конвергентним процесам у соціальній структурі, 2) «образ» родинності або кровнородинової солідарності – це така могутня соціальна модель, яка може іноді суперечити здоровому глузду та економічній необхідності, а також 3) антропологія може запропонувати соціологічній теорії функціональну еквівалентність різноманітних типів

соціальних одиниць (Сепир, 1993). Як бачимо, основним принципом дослідницької діяльності Е. Сепира було прагнення до міждисциплінарного синтезу.

Далі формуються засади такого напрямку, як функціоналізм, що здійснює найбільш сильний вплив на розвиток антропології XX ст. та робить спробу об'єднати позитивні сторони двох протилежних підходів – еволюційного та цивілізаційного. Еволюціоністи, як представники функціонального напрямку, вважали, що основою всіх культур світу є загальні універсальні принципи, тому реально можливою є ефективна взаємодія між різними народами. У той же час, вони пропонували вивчати не тільки зміну культурних форм у часі, а культуру кожного суспільства у всіх її внутрішніх взаємозв'язках.

Отже, виникнення функціоналізму пов'язане з розумінням необхідності розробки практик опосередкованого управління, у рамках якого зберігаються традиційні інститути та способи господарського життя. Дані положення не претендували на нову теорію розвитку народів, а розробляли, в першу чергу, методологічні засади до аналізу суспільств.

У 30-40 роках XX ст. з'являється значна кількість фундаментальних робіт, що були присвячені проблемам соціально-економічного розвитку доіндустріальних суспільств. Найвизначнішою стає класична праця «Етнографічний атлас Дж. Мердока», який базувався на виділенні низки стандартних змінних культурних універсалій. Але величезний вплив на становлення соціально напрямку в антропології здійснює процес формування нової економічної науки, де на зміну класичній політекономії приходять новітня економіка, яка зосереджується на дослідженні ринків. В умовах сучасних трансформацій епохи глобалізації такі положення мають безапеляційне не тільки наукове, але й політичне значення: якщо ринкові закономірності є універсальними для всіх народів світу, то північноатлантична цивілізація стає найкращим уособленням цих законів і має історичне право тягнути до відповідного рівня народи, які «затрималися» у своєму розвитку. У даному випадку ми спостерігаємо сучасне повернення до старих ідей еволюціонізму. Тези, які у тій чи іншій формі пропонувалися К. Марксом, А. Чаяновим, О. Шпенглером про те, що неможливо використовувати категорії та принципи ринкової економіки для аналізу неринкових господарств і неможливість розробки такої загальної політекономії, яка б пояснювала економічні відносини у всіх типах суспільства, стають базовими в процесі запеклих дискусій у 60-70 роках XX ст.

Критика еволюціонізму в останні декілька років була побудована на таких трьох конкуруючих напрямках: 1) дифузійнізм (Е. Сепир, теорія «культурної міфології» Л. Флореніуса, Теорія «культурних кіл» Ф. Гребнера, «Віденська школа» патера В. Шмідта); функціоналізм (Е. Дюркгейм, Б. Малиновський, А. Редкліф-Браун); 3) американська історична школа, відома як школа Ф. Боаса, який вважав, що унікальний характер будь-якої культури формується завдяки спільному впливу внутрішніх факторів розвитку та зовнішнього впливу. У свою чергу, У. Ріверс був представником «Кембриджської школи» в етнографії та дотримувався еволюціоністських позицій. З часом він приходив до ідей дифузійнізму: відкидаючи ідею розвитку як такого, дифузійнізм формує положення про розповсюдження культури чи її окремих елементів з одного або декількох відповідних центрів,

причому такі висновки були здобуті в результаті проведення ним польових досліджень (Rivers, 1968).

Соціально-антропологічні принципи креативного існування людини широко представлені в українській філософській думці. Ідея духовного смислотворення людиною власного життя в контексті пріоритету свободи, творчості та її когнітивної діяльності належить В. Шинкаруку. Відтворення своєрідних смислових напластувань предметно-діяльнісного світовідношення, серед яких головним стає проект створення власного життя у світі, що включає всю багатогранність вимірів людського існування, зустрічаємо в роботах В. Бичка, Л. Дротянко, В. Табачковського, Н. Хамітова, Г. Ковадло, Е. Андроса та багатьох інших дослідників. Ними висловлюється думка про те, що «сучасна антропологічна рефлексія переживає дуже складний і, на нашу думку, не менш плідний період. Проблематизація її сягнула того метафізичного діапазону, за яким постає питання про світоглядну та методологічну вичерпаність антропоцентризму. Спалахи антропоцентричної зарозумілості чергуються зі спалахами самозречення. Але частота цього чергування та чимала кількість їх в історії новочасної думки провокують теоретиків-антропологів на спроби ретельного узагальнення мисленнєвого досвіду» (Колізії, 2002: 3).

Висновки

Можемо визначити три методологічних напрями сучасної специфіки соціально-антропологічного виміру пізнання – це системний підхід, структуралізм і структурно-функціональний аналіз, та зазначити, що соціальна антропологія концентрує свою увагу на соціологічних, загальнолюдських, культурно-антропологічних та особистісних якостях людини, узятих в її історико-соціальної плинності та світоглядній системі архетипів. Вона базується на засадах філософської рефлексії та господарсько-виробничих знаннях у певному типі культури, а також на антропологічних параметрах людського образу в соціальному просторі забезпечення існування людини. Найбільш адекватний спосіб соціокультурного існування людини в Україні може здійснюватися тільки на ґрунті вироблених упродовж тисячоліть на її території архетипів життєустрою і світопорядку, теоретико-практичним носієм яких у сучасних умовах виступають соціальна філософія та антропологія. Інституції, які виконують функції стимулювання інноваційних змін, мають, з одного боку, враховувати і перетворювати на свою користь зовнішній вплив доміант сучасного глобального світу, а з іншого – розвивати і використовувати ті конкурентні переваги, які надає унікальна економічно-господарська культура української нації. Якщо у справі соціокультурної визначеності людини відмовлятися від дослідження архітеконики структур життєдіяльності особистості, що були вироблені в межах даної країни, то через таке незнання в суспільстві виробляється беззахисність перед експансією зовнішніх впливів, які часто мають суто негативний характер, та поступово відбувається процес зневаги національних форм культури, а разом із цим з'являється зневага гідності і прав особи. Практична діяльність перетворення наявного порядку положення речей у світі як феноменів духовної та наукової культури завжди спрямована у

майбутнє, передбачаючи вибір нових життєвих горизонтів. Задані світоглядні чинники зумовили увиразнення поняття свободи вибору в структурі антропологічного розвитку соціально-господарської культури народів світу і потребують подальших досліджень у системі знань соціальної філософії та безпосереднього практично-цільового використання їхніх результатів.

Список літератури

1. Radcliff-Brown A.R. Method in social anthropology. London, 1958. P. XVI.
2. Rivers W.H.R. Kinship and Social Organization. — L.: Athlone press; N.Y.: Humanities press, 1968.
3. Аверкиев Ю. П. История теоретической мысли в американской этнографии. М., 1979. 382 с.
4. Дротянко Л. Г., Ягодзінський С. М. Міжкультурна комунікація і толерантність перед лицем глобальних загроз / Дротянко Л. Г., Ягодзінський С. М. // Вісник національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. - Вип. 1(31). - К.: НАУ, 2020. - С. 15-21.
5. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения. СПб.: Наука, 1999. - 471 с.
6. Клешня Г. М. Нові пріоритети сталого розвитку в умовах пандемії COVID-19: соціально-філософський аспект / Г. М. Клешня // Вісник національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. - Вип. 2(32). - К.: НАУ, 2020. - С. 35-39.
7. Колізії антропологічного розмислу / (В.Г. Табачковський, Г.І. Шалашенко, А.М. Дондюк, Н.В. Хамітов, Г.П. Ковадло, Є.І. Андрос). - К.: Видавець ПАРАПАН, 2002. - 156 с.
8. Маркс К., Енгельс Ф. Німецька ідеологія // Твори. К.: Політвидав України, 1967. Т. 3. 502 с.
9. Сепир Э. Антропология и социология // Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. М., 1993. С. 611-629.
10. Фрезер Дж. Золотая ветвь. Исследования магии и религии. М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1998. 784 с.

References

1. Averkiv, Iu. P. (1979). *Istoriia teoreticheskoi mysli v amerikanskoi etnografii [History of theoretical thought in American ethnography]*. Moscow [in Russian].
2. Drotianko, L. H., Yahodzinskiy, S. M. (2020). Mizhkulturna komunikatsiia i tolerantnist pered lysem hlobalnykh zahroz [Intercultural communication and tolerance in the face of global threats]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology*, 1(31), 15-21 [in Ukrainian].
3. Frezer, J. (1998). *Zolotaia vetv. Issledovaniia magii i religii [The Golden Bough: A Study of Magic and Religion]*. Moscow: ООО «Firma «Izdatelstvo AST» [in Russian].
4. Kant, I. (1999). *Antropologiya s pragmaticheskoi tochki zreniia [Anthropology from a Pragmatic Point of View]*. Saint Petersburg: Nauka [in Russian].
5. Kleshnia, H. M. (2020). New priorities for sustainable development in the face of the COVID-19 pandemic: socio-philosophical aspect (2020). *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology*, 2(32), 35-39 [in Ukrainian].
6. Marx, K., Engels, F. (1967). *Nimetska ideolohiia [German ideology]*. *Tvory – Works*. (Vols. 3). Kyiv: Polityvdav Ukrainy [in Ukrainian].
7. Radcliff-Brown, A.R. (1958). *Method in social anthropology*. London.
8. Rivers, W.H.R. (1968). *Kinship and Social Organization*. L.: Athlone press; N.Y.: Humanities press.
9. Sapir, E. (1993). *Antropologiya i sotciologiya [Anthropology and sociology]*. *Izbrannyye trudy po iazykoznaniiu i kulturologii – Selected works on linguistics and cultural studies*. (pp. 611-629). Moscow [in Russian].
10. Tabachkovskiy, V.H., Shalashenko, H.I., Dondyuk, A.M., Khamitov, N.V., Kovadlo, H.P., Andros, Ye.I. (2002). *Kolizii antropologichnoho rozmyslu [Collisions of anthropological thinking]*. Kyiv: Vydavets PARAPAN [in Ukrainian].

Герасимова Э. Н.

СОЦИАЛЬНО-АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ КОЛЛИЗИИ СУЩЕСТВОВАНИЯ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

В статье проводится социально-философское исследование коллизии в соотношении универсального присутствия человека в мире и «одномерности» существования отдельного человека с точки зрения теоретико-методологических подходов современности. Можем выделить три специфических методологических направления в социально-антропологическом измерении познания – это системный подход, структурализм и структурно-функциональный анализ, а также утверждать, что социальная антропология базируется на социобиологических, общечеловеческих, культурно-антропологических и личностных качествах человека, взятых с точки зрения их социально-исторических изменений и мировоззренческой системе архетипов.

Ключевые слова: человек, общество, антропоцентризм, социальная антропология, культурная антропология, универсальность существования человека.

Gerasyimova E. M.

SOCIO-ANTHROPOLOGICAL COLLISIONS OF MODERN HUMAN EXISTENCE AS A METHODOLOGICAL PROBLEM

Introduction. The "capture" of the public life of the entire world community by COVID-19 for the second year requires not only a colossal concentration of material, financial and health resources of the humanity, but also comprehension of the new reality of human existence in the world. Philosophy is impossible without the anthropological aspect, which determines the historical and the geographical significance of the world development by man and the most acute problems of the present social life, thanks to the production of modern socio-anthropological knowledge, its integration into educational and industrial practice, a birth of the new quality of the formation of a worldwide knowledge economy, therefore the relevance of the chosen problem is undeniable. **The aim** of our paper is the socio-anthropological dimension of the universality of human existence based on the cognition of universal values in the global coordinate system of today. **Research methodology** was determined by the materials of the historical-sociological, philosophical-anthropological and socio-philosophical directions, and we recognized the cultural-historical, structural-functional, comparative and typological methods as basic. **Research results.** One of the main socio-anthropological collisions is still the philosophical problem of the universality of human existence and the "one-dimensionality" of an individual. The idea of human universality causes the emergence of the integrated knowledge manifested in the archetype of the Microcosm. Generic human universality is acquired in the system of modern civilization due to a kind of "technicalization" of the human individual existence. Since the nature of the human race manifested in the contradictions of generic universality and one-sidedness of human life is not identical, there is always the eternal question of its future existence, because the past is a world of realized and lost opportunities and perspective is always an unknown world, despite modern forecasting techniques in various areas of human activity. If the biological necessity of human existence is innate and cannot be fundamentally changed, then social necessity is mastered by man in his life and has its own characteristics. In particular, a social necessity arises the very given world and an aspect of human ancestral existence, which can be joined only through the development of forms of national and world culture through language, learning the meanings of life symbols, activities, etc. Social necessity is not a "superstructure" over the biological aspect of human ancestral existence, it is its organic component, which provides harmony in the need to communicate and unite people in communities. **Discussion.** The modern anthropological perspective is less formalistic and can use the materials of social anthropology, which presents meaningful models and mechanisms of social behavior, to find common ground between the originally social and modern multivariate forms of social organization. Socio-anthropological principles of creative human existence are widely represented in Ukrainian philosophical thought. Reproduction of peculiar semantic layers of subject-activity worldview, among which the main one is the project of creating one's own life in the world, including all the versatility of dimensions of human existence could be found in the works by V. Bychko, L. Drotianko, V. Tabachkovsky, N. Khamitov, G. Kovadlo, E. Andros and many other researchers. **Conclusion.** We can identify three methodological directions of the modern specificity of the socio-anthropological dimension of cognition – a systematic approach, structuralism, and structural-functional analysis. We can note that social anthropology focuses on socio-biological, universal, cultural-anthropological and personal qualities of man, taken in its historical and social fluidity and worldview system of archetypes. The most adequate way of human socio-cultural existence in Ukraine can be carried out only on the basis of archetypes of life and world order developed over thousands of years on its territory, which theoretical and practical carrier in modern conditions is social philosophy and anthropology.

Keywords: man, society, anthropocentrism, social anthropology, cultural anthropology, social cognition, universality of human existence.

УДК 821.111+130

О. П. Горенко

КОНЦЕПТОСФЕРА ВЛАСНОГО ІМЕНІ В АНТИЧНІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ

Закарпатський угорський інститут імені Ф. Ракоці II
ORCID iD: <https://ORCID.org/0000-0002-3406-7559>

Анотація. У статті прослідковується діалектична концептуалізація власного імені в рамках античної філософії. Саме в цей період визрівали два різних підходи до проблеми надання імен – *phusei* (за природою) та *thesei* (за домовленістю) – та визначалась відповідність імен сутностям речей. Відтак дискусія щодо характеру номінації та зв'язку між позначенням-іменем та позначенням-носієм перетворювала власне ім'я на філософему, концепт, що поєднує онтологічні та епістемологічні характеристики. Досвід такої дискурсивної трансформації актуалізується у періоди загострення ідеологічної, культурологічної, морально-етичної полеміки навколо імен.

Ключові слова: власне ім'я, концепт, номінація «за природою», номінація «за домовленістю», антропонімичний, трансцендентний.

Вступ

Неможливо уявити сучасний світ без власних імен. Вони пронизують усі сфери нашого буття: соціальну, історичну, релігійну, наукову, культурну, комерційну, особисту. У рамках ономастики розширюється коло дисциплін, які поглиблено вивчають власні імена в різних аспектах їхнього використання. Розгалужена система знань про ім'я набуває все більшої значущості. У такому контексті актуальним видається звернення до евристичного потенціалу класичної

дискусії щодо питання власного імені. Окреслення цього феномену, визначення його змісту, опанування методами його інтерпретації дозволяє більш глибоко зрозуміти сучасні механізми політичного, ідеологічного і культурологічного брендування.

Мета дослідження

Мета дослідження полягає у з'ясуванні сутності такого феномену, як концептосфера власного імені у рамках античної філософської думки. Дана мета реалізується у наступних завданнях: аналіз різних номінацій